

פרשת ויחי

"אפרים ומנשה"

בראשית פרק מח

א ויחי אחרי הדברים האלה, ויאמר ליוסף, הנה אביך חלה; וייקח את-שני בניו, עמו--את-מנשה, ואת-אפרים. ב ויגד ליעקב--ויאמר, הנה בנך יוסף בא אליך; ויתחזק, ישראל, וישב, על-המטה. ג ויאמר יעקב אל-יוסף, אל שדי נראה-אלי בלוי בארץ כנען; ויברך, אתי. ד ויאמר אלי, הנני מברך והרביתך, ונתתיך, לקהל עמים; ונתתי את-הארץ הזאת, לנרצן אחריך--אחזת עולם. ה ועתה שני-בניך הנולדים לך בארץ מצרים, עד-באי אליך מצרימה--לי-הם: אפרים, ומנשה--כראובן ושמעון, יהיו-לי. ו ומוולדתך אשר-הולדת אחריהם, לך יהיו; על שם אחיהם יקראו, בנחלתם. ז ואני בבאי מפדן, משה עלי רחל בארץ כנען בדרך, בעוד כברת-ארץ, לבא אפרתה; ואקברה שם בדרך אפרת, הוא בית לחם. ח וירא ישראל, את-בני יוסף; ויאמר, מי-אלה. ט ויאמר יוסף, אל-אביו, בני הם, אשר-נתו-לי אלהים בזה; ויאמר, קחם-נא אלי ואברכם. י ועניו ישראל כבדו מזקן, לא יוכל לראות; ונגש אתם אליו, וישק להם ויחבק להם. יא ויאמר ישראל אל-יוסף, ראה פניך לא פללתי; והנה הראה אותי אלהים, גם את-זרעך. יב ויוצא יוסף אתם, מעם ברביו; וישתחו לאפיו, ארצה. יג וייקח יוסף, את-שניהם--את-אפרים בימינו משמאל ישראל, ואת-מנשה בשמאלו מימין ישראל; ונגש, אליו. יד וישלח ישראל את-ימינו וישת על-ראש אפרים, והוא הצעיר, ואת-שמאלו, על-ראש מנשה: שכל, את-ידיו, כי מנשה, הבכור. טו ויברך את-יוסף, ויאמר: האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו, אברכהם ויצחק--האלהים הרעה אתי, מעודי עד-היום הזה. טז המלאך הגאל אתי מכל-רע, וברך את-הנערים, וישרא בהם שמי, ושם אבתי אברכהם ויצחק; וידגו לרב, בקרב הארץ. יז וירא יוסף, כי-ישית אביו יד-ימינו על-ראש אפרים--ונרע בעיניו; ויתמך יד-אביו, להסיר אתה מעל ראש-אפרים--על-ראש מנשה. יח ויאמר יוסף אל-אביו, לא-כן אבי: כי-זה הבכור, שים ימין על-ראשו. יט ויקמן אביו, ויאמר ידעתי בני ידעתי--גם-הוא יהיה-לעם, וגם-הוא יגדל; ואולם, אחיו הקטן יגדל ממנו, ונרעו, יהיה מלא-הגוים. כ ויברכם ביום ההוא, לאמור, בך בברך ישראל לאמר, ישמך אלהים כאפרים וכמנשה; וישם את-אפרים, לפני מנשה. כא ויאמר ישראל אל-יוסף, הנה אנכי מת; והנה אלהים, עמכם, והשיב אתכם, אל-ארץ אבותיכם. כב ואני נתתי לך, שקם אחד--על-אחיך: אשר לקחתי מיד האמרי, בחרבי ובקשתי. (פ)

הדרוש והנאום (הרב אברהם אורנשטיין)

עמד יעקב על דעתו בעקביות, ואפילו בנוקשות, ולא ויתר כמלא נימא כלפי יוסף, וזה בשטח הברכה לאפרים ומנשה. כבר מהתחלת הענין, לפני הברכה, הננו רואים שיעקב מזכיר את אפרים לפני מנשה "ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה לי הם, אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי"

הצטיין שבט מנשה במספר אנשים, אמנם במדבר היה רק שנים ושלושים אלף ומאתים מבן עשרים ולמעלה, ואין לך בכל השבטים פחות ממגין מנשה (במ"ר פ"ד), אבל בכניסתם לארץ כנען עלה מספר אנשיו לחמשים ושנים אלף ושבע מאות, ונתקיימה במנשה ברכתו של יעקב אבינו "וידגו לרוב בקרב הארץ" -- הרבוי האמיתי יהיה בקרב הארץ, בניגוד למספר אפרים שירד עד לשלושים ושנים אלף וחמש מאות (במדבר כ"ו ל"ד-ל"ז).

מאיך לא הצטיין מנשה באיכות, לא הקים ממנו שופטים או נביאים, ורק גדעון השופט החמישי היה משבט מנשה ויהוא מלך ישראל היה, גם הוא, משבט מנשה. מעשי יהוא באחזאב היו רצויים, אך מחשבתו לא היתה רצויה כי כל מגמתו היתה לכונן את ממשלתו על בסיס חזק, ולכן השמיד את כל זרע מלכות המלך שקדמו, ולבבו לא היה תמים להשמיד גם את חטאת ירבעם בן נבט (מ"ב ט"י).

ואם כן חז"ל אמרו "לי מנשה" זה משיח שעומד מנבניו של מנשה שנאמר: "לפני אפרים ובנימין ומנשה וגו'" (במ"ר פי"ד ב'), עם כל זה בתולדות האומה לא תופס שבט זה מקום חשוב במיוחד מבחינה איכותית.

לא כן היה מעמדו של שבט אפרים. אפרים נתברך באיכות מרובה. אפרים כשהוא לעצמו היה "פלטאיני" (בן פלטין מוכתר בנימוס), ובני אפרים היו האצילים מבני ישראל במצרים, כי נתיחסו לאביהם אפרים שנתגדל בהיכל המלך, כן הצטיין אפרים בגבורה ואומץ לב ואמר רבי אלעזר: כל אותן השנים שהיו ישראל יושבים במצרים היו בני אפרים יושבים בטח שאגן ושליו וגו' (ילק"ש רמז תתרע"ז), וגם בארץ הצטיינו בגבורה "בני אפרים נושקי רומי קשת" (תהלים ע"ח ט'). על מפה של אפרים היה מצויר שור להורות על גבורה. גבורתו של אפרים היתה גבורה מאורגנת ומסודרת, וזה שממנו יצא יהושע. "אפרים מעוז ראשי" — זה משיח מלחמה והוא יהושע (במ"ר פי"ד ב'), משה רבינו הדגיש את זה בברכתו "בכור שורו הדר לו", מלך היוצא ממנו, והוא יהושע, כחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים (רש"י דברים ל"ו י"ז), וזרעו יהיה מלא הגויים — אין הכוונה שיהיה מפורז בין הגויים, כי זוהי קללה, אלא הכוונה לשמו של יהושע שיפורסם בכל העולם, זה יהושע שכל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו, כשיעמוד חמה בגבעון וירח בעמק אילון (רש"י וב"ר פצ"ג). במקום אחד דרשו "מעוז ראשי" זה ירבעם בן נבט שבא מאפרים (במ"ר פי"ד א'), וארץ אפרים היתה למרכז הראשון לכל כבוד בית ישראל, כי בשלה עמדו המשכן והארון וכל כלי הקודש ימים רבים אחרי כניסתם לארץ ישראל. מאידך לא זכה שבט אפרים לכמות, כי בכניסתם לארץ ישראל הגיע מספרם רק לשלשים ושנים אלף וחמש מאות. שני השבטים אפרים ומנשה הצטיינו בשני דברים חשובים: הראשון בכמות והשני באיכות, ובעיה קשה עמדה לפני יעקב אביהם, את מה להעדיף ואת מי להקדים.

וקדמו בברכה, "בן יברך ישראל לאמור ישמך אלהים כאפרים וכמנשה" (ב"ר פצ"ז). ולא רק כלפי השבטים הקדים את אפרים לפני מנשה, אלא נתן עדיפות לאפרים בכל שטחי החיים הרוחניים איכותיים, כדי להבליט את האיכות על פני הכמות, אמר רבי פנחס: עטרה זו נתעטר בה אפרים מאבינו יעקב, בשעת פטירתו מן העולם אמר לו; אפרים בני, ראש ישיבה, מעולה ומשובח שבבני, יהי נקרא על שמך; בן תוחו בן צוף בן איש אפרתי (ש"א א' א'), שמואל נקרא "אפרתי" אף כי היה משבט לוי; ירבעם בן נבט אפרתי (מ"ב י"א כ"א); "ודוד בן איש אפרתי" (ש"א י"ז י"ב), אם כי היה משבט יהודה, ואומר: (רות ד' י"א), "ועשה חיל באפרתה" (מדרש הגדול).

גישה מיוחדת זו של יעקב, קבלה גם הסכמת הכורא, וכך הננו מוצאים בפסיקתא רבתי פ"ג "ויברכם ביום ההוא לאמר וגו' וישם את אפרים לפני מנשה" אמר הקדוש-ברוך-הוא; הואיל וגזר יעקב שיהא אפרים ראשון, אף קרבנות הנשיאים, כשבאים להקריב, אפרים מקריב קודם מנשה וכו', וקיים הקדוש-ברוך-הוא גזירתו.

לגישה מיוחדת זו של יעקב היתה חשיבות מיוחדת בתולדות עם ישראל בכל התקופות ובמיוחד בתקופתנו אנו. יודעים אנו להחשיב את הכמות המספרית "ברוב עם הדרת מלך", אימתי עת רצון? בשעה שהצבור מתפללים; בשלשה אומר; נברך בשלשה והוא אומר: ברכו וכו', ולפי דעת רבי יוסי הגלילי לפי רוב הקהל הן מברכין וכו' (ברכות מ"ט ב').

נתיבות שלום :

וי"ל בזה דהנה הענין שיוסף נתחלק לב' שבטים מגושה ואפרים ולא נמצא כן בשאר שבטים, הוא כדאי בדברי שמואל דבמדה של יוסף יש ב' חלקים, סור מרע ועשה טוב, ומגושה ענינו סור מרע, כדכ' כי נשני אלקים את כל עמלי ואת כל בית אבי, ואפרים ענינו עשה טוב, כדכ' כי הפרני אלקים בארץ עניי, שגם בארץ עניי בתוככי התאוות הפרני אלקים בעשה טוב.

ועפ"ז יש להבין ויכוה יעקב ויוסף למי משפט הקדימה, דהנה מרן בדברי שמואל מפרש עוד במד"כ לעיל בפרשה וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה, מ"י אל"ה אותיות אלקים, שהשם הק' הוה מורה על מדת היראה, ויעקב ראה שהם עובדים את השי"ת בעיקר במדת היראה, וע"כ שאל מי אלה, מדוע עיקר עבודתם היא במדת היראה ולא במדת האהבה, שהרי מדת אהבה היא גבוהה יותר. וע"ז השיב יוסף, בני הם אשר נתן לי אלקים בזה היינו שהיות שהם נולדו ונמצאים במצרים שהיא ארץ טמאה, הרי בכדי שלא יושפעו ויכשלו מהשפעת מקום טמא כזה, הוצרכו לעבוד את השי"ת במדת היראה להשריש בלב דאית דין ואית דיין, שהבורא יתברך שמו יודע כל מעשי בני אדם וכל מחשבותם, ואילו היו עובדים את השי"ת במקום כזה במדת אהבה עלולים הם ליפול באהבה נפולה. ולכן יוסף בהיותו במצרים עבד את ה' במדת היראה, וכמ"כ גם בניו אפרים ומגושה היתה עיקר עבודתם במדת היראה. וכמאמר מרן אדמו"ר בב"א זי"ע עה"פ אשה יראת ה' היא תתהלל, שכנגד תאוות אלו העצה היחידה היא רק יראת ה', מפני שבעת התגברות התאוות אין דבר שיכול למנוע אדם מחטא אלא יראת ה' שיודע דאית דין ואית דיין.

ויש לפרש דאמנם יעקב ג"כ ידע את תשובת יוסף שבמקום כזה במצרים צריך לעבוד את השי"ת במדת היראה דוקא כדי שלא להיכשל בטומאת ערות הארץ, אלא היות שמדתו של יעקב מדת תפארת היא תורה, וכמד"כ תתן אמת ליעקב (מיכה ז) והתורה נקראת אמת, ובזוה"ק (ח"א קמו): תורה דא יעקב, ובכח התורה אפשר לעבוד את השי"ת גם במדת אהבה אפילו במצרים. והיינו מכיון שבתורה נכללו ב' המדות מדת היראה ומדת האהבה,

שבתורה יש כח האש וכמד"כ (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאום ה', ואש מרמו למדת היראה, וכן נמשלה התורה למים שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים, ואין מים אלא תורה ומים הוא מדת אהבה, והיינו שכח התורה מכיל בקרבו כח אהבה גדול מאד, וכמד"כ (משלי ה) אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד. וכמו דאיתא באור התיים הק' (דברים כו,ה) שאם היו בני אדם מרגישים במתיקות ועריבות טוב התורה היו משתגעים ומתלהטים אחריה, דהיינו שכאשר כל יחיד לפי ערכו משיג את המתיקות והעריבות הצפונה בתורה הריוהו משתגע ומתלהט אחריה. וכת זה שבתורה ממתיק ומבטל את כל האהבות הרעות, ולכן סבר יעקב אבינו שבכח התורה יכולים אפילו במצרים לעבוד את השי"ת גם במדת אהבה מבלי לחשוש שתהא לו נפילה. וכמו שמצינו שמיד בהגיע יעקב למצרים כתיב ואת יהודה שלח לפניו להורות, ופירשו חז"ל (בר"ר צו,ב) שיקבע שם מקום תורה, והיינו לפי שיעקב סבר שהדבר הראשון שצריך במצרים הוא כח התורה, שעל ידו יוכלו לעבוד את השי"ת בכל המדות, ויהא להם שמירה שלא יפגעו מערות הארץ.

ובזה מבואר מד"כ וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים וגו'. ע"פ המבואר דאפרים ומגושה ענינם ב' המדות הללו. דמגושה הוא בחי' סור מרע, כי נשני אלקים את כל עמלי, שמרמוז על רוב היגיעה ביראת שמים, ואפרים הוא מדת עשה טוב כמד"כ כי הפרני אלקים בארץ עניי, שענינו עבודה במדת עשה טוב היינו במדת אהבה בחלק החיוב, שאפילו בארץ עניי במקום תאוות ג"כ הפרני אלקים ע"י שמשקיע את כל כוחות האהבה בעשה טוב. וע"ז אמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה הבכור, כי ראשית העבודה היא בסור מרע ולהתייגע במדת היראה כמד"כ א בזה"ק (בהקדמה יא): פקודא קדמאה דא יראת ה', וע"כ למגושה משפט הבכורה. וענה לו יעקב ידעתי בני ידעתי ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו, שמדת אהבה היא יותר גדולה, והיינו שבכח התורה שהיא מדתו של יעקב יכולים לעבוד את השי"ת גם במדת אהבה ואין לחשוש מנפילה לאהבות רעות, וזרעו יהיה מלוא הגוים, שע"י התורה אפשר להכניע כל תאוות הגוים.

השמות מצריים, הרי דבשמותיהם היו מצוי
הפ"א והרי"ש והעי"ן⁴, ולפי"ז שם אפרים
היה שם מצרי, והיה צריך יותר למה שעשה
יעקב שיהיו כראובן ושמעון. וגם משום זה
היה צריך אפרים להיות רגיל בבית יעקב
וללמוד תורה בביתו, שהרי מנשה ידע לדבר
לשון הקודש, שהרי היה מליץ בינותם לדברי
רז"ל [לעיל מ"ב פכ"ג ברש"י], ודר"ק.

ונראה שענין זה מדויק מאד בפסוקים
אלו, דלכאורה מדוע מזכיר יעקב אבינו
בדבריו פעמיים ענין "ארץ כנען", עיין
בפסוק ג': נראה אלי בלוח בארץ כנען, ושוב
בפסוק ז': מתה עלי רחל בארץ כנען וגו',
דבשלמא מה שכתב כן בפסוק ג' היינו משום
שמצינו לוח אחרת בארץ אחרת⁵; גם אפשר
מפני שהוא קראה בית אל וא"כ צריך לציינה
היטב, ועל כרחך אנו צריכין לזה שגם
בפרשת וישלח [ל"ה פ"ו] כתוב: ויבא יעקב
לזוה אשר בארץ כנען היא בית אל וגו', אבל
מדוע הוצרך גם בענין מיתת רחל לחזור שוב
ולומר בארץ כנען?

ונראה שיעקב רצה להדגיש להם
ששורשם ומקורם אינו בארץ שנולדו בה
אלא דוקא בארץ ישראל, והיינו לפי שמצינו
בספר נחמיה [ב' פ"ג] שלשדצה בתרשתא
לקבל רשיון לבנות את ירושלים אמר: מדוע
לא ירעו פני אשר העיר קברות בית אבותי
חרבה ושעריה אכלו באש גו' אם על המלך
טוב ואם ייטב עבדך לפניך אשר תשלחני אל
יהודה אל עיר קברות אבותי ואבננה וגו',
הרי שעיר קבורת האבות מחבבת את המקום
על בניהם, ולכן כשרצה יעקב שמנשה
ואפרים, שנולדו בארץ מצרים, ידעו
ששורש ומקור מחצבתם הוא בארץ ישראל,
חזר וביאר להם שמקום קבורת רחל הוא
בארץ כנען, ושם הוא גם מקומם בעתיד,
ודר"ק.

והנה לכאורה היה לו ליוסף להעיר את
אביו כי מנשה הוא הבכור ומדוע הוא מקדים
את אפרים. ומכאן ראייה למה שכתבו
הפרשנים² שלא הקפיד יוסף אלא אחר
שראה שאביו ברך אותם בברכה א' [והקדים
את אפרים למנשה] ואז דימה שאביו טועה,
אבל מתחלה היה פשוט אצלו שמכיון
שאפרים היה תלמידו אין זו תמיה
שיקדימנו, ודר"ק.

ואולי י"ל, דבאמת קשה איך לא ירא
יעקב שיקפידו האחים שיברך בברכה
מיוחדת את בני יוסף — מה שלא עשה לכל
בניו, וכמו שהקשו חז"ל [מגילה ט"ז ע"א]
לענין בנימין שקבל חמש חליפות בגדים.
והנראה לי, דבני יוסף הוצרכו לברכה
מיוחדת מפני שנולדו בארץ מצרים בארץ
טמאה, ולא ראו ביתו של יעקב, והיה ירא
שמה יטמעו בין הגוים בזמן גלותם, ולפיכך
היה צריך יעקב להכירם כבניו ממש, כראובן
ושמעון. וזהו מה שדקדק יעקב לומר: ועתה
שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים גו'
כראובן ושמעון יהיו לי, היינו מכיון שהם
נולדו בארץ מצרים לכן אני צריך להכיר
אותם כראובן ושמעון.

ולפי זה נראה שאפרים היה צריך
להכרה זו יותר ממנשה, שאם נבוא להשקיף
על שמותם נראה כי מנשה נקרא על שם "כי
נשני אלקים את כל עמלי ואת כל בית אבי",
כי עדיין היה חי בזכרונו בית אביו, משא"כ
[כשנולד] אפרים כבר הרגיש עצמו כתושב
והודה לה' על שהפרהו בארץ זאת³. וגם
השמות מוכיחין, כי אם נעיין נראה ששמות
מצרים היו כמו פרעה: פוטיפר, פענת,
[צפנת], וגם שמות שפרה ופועה, שארז"ל
שהם יוכבד ומרים, ואיך קוראם כלשון
שפרה ופועה, ועל כרחך שפרעה כינה אותם

ואפשר שזהו שגורם להם לבני אפרים
לטעות ולהקדים את חשבון הקץ קודם זמנו
שלשים שנה⁶, מפני שקושי השעבוד היה
אצלם ביותר, מפני שהם היו מרגישים עצמם
כתושבים גמורים, שהרי אביהם נולד בארץ
מצרים, והיה קשה עליהם הרגש הזה שזרים
הם; הללו שאביהם החיה את הארץ ואת
תושביה, שהנהיג חקים טובים וישרים בארץ
והביא שלום בין העם והמלך והכל כחכמה,
ואח"כ קמים מלכים חדשים ואינם מזכירים
אחת מזכויותיו, ובניו הרי הם זרים שאין
להם שום זכות קיום בארץ, ומוסרים בכתי
החנוך שלהם שהיה כאן מלפנים מלך א'
צפנת פענח שמו, והיה עברי שבא לכאן
כעבד, ואח"כ בשביל הזהב הרימוהו
המושלים הקדמונים עד מדרגת משנה למלך
ומושל בכל ארץ מצרים, והלה הביא את כל
בני משפחתו הנה, והם הם שונאי האומה
ומצפים לעת מלחמה ומחרחרים ריב בינינו
לבין שכנינו, ואז לכשיעלה בידם לקרוא
מלחמה בארץ יתאחדו עם שונאינו וילחמו
בנו ועדיין בני בניו של אותו המושל
קיימים! ואיפה הנהו הסבלן הזה והסבל הזה
שיכול לעמוד בפני זלזולים כאלה, וזה גרם
להם לטעות בחשבונות.

ולפיכך נקראים הם בני אפרים, שבאמת
היו בני בניו ומשפחות אחדות⁷ ואמאי תלה
להם בשם אביהם הראשון, אלא שכאן רמזו
לנו חז"ל את עילת הדבר, שדחקו את הקץ
מפני שהיו בני אפרים, כלומר מפני שאביהם
היה תושב מצרי שנולד שם כבן מלך, והם
דימו שיוכלו לצאת בכח וגבורה שבידם,
אבל הרגום אנשי גת ועצמותיהם היו
מוטלים עד שבא יחזקאל הנביא והחיה
אותם.

ועיין במדרש [שמות רבה פרשה כ' אות
י"א] שמבואר שם שהטעות שלהם היתה
שהתחילו למנות את הגלות מזמן ברית בין
הכתרים ולא מזמן לידת יצחק ולכן הקדימו
את הקץ בשלשים שנה, ועיי"ש. ביאור

הדבור, שדעתם של בני אפרים היתה דמיון
שנתן הקב"ה לאברהם אבינו את הארץ, הרי
הוא מן הדין תושב גמור, ואף על פי כן היה
בעיניהם כגור⁸, וא"כ הרי זה כמו שהוא
נמצא בגלות, דאם בני המדינה מתנהגים
בתושב המקום כגור וכאורח הרי הרגשותו
היא שהוא לא במקומו הראוי והוא גולה,
ולפיכך מנו את הקץ מכרית בין הכתרים,
שאז היתה כריתת הכרית של מיתת הארץ,
ודו"ק. וע"ע להלן ריש פרשת בשלח
שביארתי מה באמת היתה טעותם של בני
אפרים, ועיי"ש.

הרש"ר הירש:

הרי לפנינו שוב צעיר שהועדף על גבי הבכור. מימי
קין והבל ועד הדורות הרחוקים אנחנו רואים קיפוח
זה של הבכורים. הבל נרצה בעיני ה' וקין נאס. כך
היה הדבר גם בימי נח: שם אולי לא היה הבכור.
בין בני אברהם ישמעאל מפנה את מקומו ליצחק,
ובין בני יצחק — עשו ליעקב, בין בני יעקב —
ראובן ליוסף, בין בני יוסף — מנשה לאפרים,
ועיקר השלטון ניתן ליהודה. גם משה היה
צעיר, ודוד היה הצעיר שבאחיו. גדולה מזו,
הבכורות בכל ישראל קיפחו את מעלתם. בכל זה נראה
דבר אחר: מצד אחד הרי הבכור נוטל זכויות יתר, הוא
הנציג המוכר של המשפחה, ומשום כך הוא נוטל פי
שניים, וכך נרמז כי הכוח והרוח חייבים ללכת בד

בנו. אך עם זה ההיסטוריה כולה אינה אלא מאבק של
הכוח החמרי נגד הרוח האלהית. המטרה היא, כפי
שנאמרה לרבקה: „ורב יעבד צעיר“ (בראשית כה, כג),
החוק יהיה עבד לחלש. אך כל עוד לא הושגה מטרה
זו, הרי הכוח הרוחני עומד נבדל מול החיל האומי:
„הקל קול יעקב והידיים יד עשו“ (שם כה, כב). „כאשר
תריד“ נאמר לעשו (שם מ) — רק משתיכנע לו מרצון,
תעמוד לצידו כשוחה זכויות. עד אז סבור הכוח החומרי
שהוא שולט, אך לאמתו של דבר הרי הוא למס עובר.
הרי אלו שתי העטרות, העתידות — עלפי זכריה (ו, יג)
(ד) — להתאחד על ראשו של משיח. הוא יהיה „כהן
על כסאו“, והוא יגשים את איחוד שתיהן בדרכי שלום:
„ועצת שלום תהיה בין שניהם“; עד אז תהייה
העטרות רק „לזכרון בהיכל ה'“. איחודן הוא רק איחוד
שישמר במקדש; לדור ודור יזרו בהיסטוריה היהודית
כי הכוח החמרי חייב להצטרף אל הרוח, אך תזון
זה סרם התגשם במציאות. הבכורה בעלת הזכויות
החומריות מחד, מקופחת היא מאידך, ודומה שסתירה
ומנית זו שבין ייעוד ומציאות באה לידי ביטוי אפילו
בהלכה. על-ידי מצות פדיון בכור.

בפרשת השבוע קראנו על הכרכות שבירך יעקב אבינו את בניו לפני מותו איש ככרכתו ברוך אותם, במיוחד הקדיש תשומת לב לברכת נכדיו מנשה ואפרים, ברכות אלה בכללן כוללות את העבר ואת העתיד של בני יעקב ויש להם משמעות מיוחדת בשביל עתיד האומה כולה.

אחרי שגמר לברך את נכדיו פנה אל יוסף ואמר לו: "ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי" (בראשית מ"ח כ"ב). בהצעתו זאת נפצו את יוסף על שמטריחו בטרחת קבורתו בארץ ישראל. מפרשי התורה מתלבטים לא בפירושו של הפסוק, אלא בהסברו איך אמר יעקב ליוסף, אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי" — הלא לא מצאנו בתורה שיעקב נלחם בשכם אדרבא יעקב הסתיג מפעולות בניו באמרו: "למה עכרתם אותי להבאישיני ביושב הארץ וגו'" ואיך אמר אשר "לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי"? הלא יעקב הוגדר כאיש אמת, אמתו, תתן אמת ליעקב" — איך אמר דבר כזה? זאת ועוד, ידוע שבשעת מלחמה יש טקטיקה צבאית המקובלת בכל התקופות והזמנים, שבראשונה בשעה שהחזית רחוקה מפעילים את הנשק הפועל למרחק כדי להרחיק את החזית ולהשמיד האויב ממרחק, לפי הבטוי של היום: לרכך עמדות האויב, וכשהחזית מתקרבת מפעילים נשק הפועל מקרוב. טקטיקה זו היתה מקובלת בשעה שנלחמו בחרב ובחנית, וכוחה יפה גם בתקופה מודרנית של כלים חדישים, טנקים ומרגמות. שני הכלים, חרב וקשת, מוכרים וידועים הם. החרב פועל מקרוב והקשת מרחוק, מדריכים את הקשת ופועלת למרחק. ולפי כלל הנזכר היה סגנון הפסוק צריך להיות "בקשתי ובחרבי" ומה סבת השנוי שבדבר? ואל יטעה הטועה שהשנוי הוא מקרי, אין מקריות בתורה, כל דבר מתוכנן ומחושב — סמוכים — לעד לעולם עשויים באמת וישר".

משום כך סבורים חז"ל שחרב וקשת שיעקב מדבר עליהם אינם כלי מלחמה פסיים, אלא כלים רוחניים סמליים, ומסבירים את דבריהם בטוב טעם:

בזמן שבני יעקב הכינו את "הפשיטה" על שכם, עשו את זה שלא בהתיעצות מוקדמת עם אביהם, כי פתרו שיעקב לא יהיה מוכן להסתבך

עם גויי הארץ, אולם כשהתחילו ונודע לאביהם על כך, רצה להפריע לחם ולדרוש מהם שיפסיקו את המבצע, אולם בו ברגע נזכר ששמע בבית אביו וגם מהסבא אברהם שבקש רחמים על בניו בשכם כמו שנאמר "ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם" — להתפלל על בני יעקב כשיבואו להלחם בשכם (רש"י בראשית י"ב ו'). והבין שהתפלה היתה להצלחת מבצע זה, אז תיכף עמד בתפלה ובתחנונים על בניו שיצליחו בפעולתם.

בניו ידעו להחשיב את תפלת אביהם והתורה מציינת את זה "ויבואו על העיר בטח" — מאין נובעת בטיחות זה הלא במלחמה יכולות להיות כל מיני הפתעות וכבר אמר הנביא "אל יתהלל חוגר כמפתח" (מ"א כ"י י"א), אלא בטוחים היו על כוחו של זקן (רש"י) ושני הדברים גם יחד, הנשק הצבאי של הבנים ותפלתו של הזקן יעקב, או אברהם, (ראה שפתי חכמים בראשית ל"ד כ"ה) עזרו והבנים הצליחו במלחמה, ולכן מתרגם אנקלוס "בצלוחי ובעותי", כדי להדגיש שאין הכוונה לנשק חומרי פיס. המכלתא שואלת: וכי בחרבו ובקשתו לקחה? אלא לומר לך חרבי זו תפלה וקשתי — זו בקשה (מכילתא בשלח ב'), אותו המוכן אם כי בצורה אחרת הוא במדרש: "בחרבי ובקשתי" במצוות ובמעשים טובים

כל זה היה ידוע לבני יעקב וגם ידעו להחשיב את הפעולות הרוחניות של הוקן, אולם יעקב רצה שגם נכדיו ידעו על דבר זה על השילוב שבין נשקן צבאי ותפלתו של יעקב, לפניו אמנם עמדו נכדים נחמדים, אולם בעיני רוחו ראה יעקב לא את מנשה ואפרים הנכדים אלא שבטים שלמים שיהיו בעלי חשיבות גדולה לעתיד. בייחוד שבט אפרים שיצטיין בגבורה «בני אפרים נושקי רומי קשת» (תהלים ע"ח ט') באצילות, בכוח צבאי ובמעמד ממלכתי. הוא ראה בעיני רוחו את יהושע בן נון «ראש הכובשים» שבא משבט אפרים, צועד בראש צבאות בני ישראל, רואה את ירבעם בן נבט מלך ישראל שיוצא מאפרים («אפרים מעוז ראשי» — זה ירבעם). רואה הוא שיהיו מהם שיסתמכו על גבורתם הצבאית והפיסית, ולהם הוא רוצה לספר שאי אפשר להבטיח את עתיד האומה על כידונים וטנקים בלבד, יש צורך לתנך את האדם מישראל לרוממות הנפש, לחיי רוח, למידות טובות שיהיה לא רק חיל טוב אלא גם יהודי טוב כי הנסיון הוכיח שלא כל מפקד מוצלח בשדה הקרב יכול להיות גם אורח טוב בחיים האזרחיים. קל להשתלט לפעמים על האויב וקשה להשתלט על עצמו. וכך הננו למדים בפרקי אבות: איזהו גבור? הכובש את יצרו. שנאמר: «טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלוכד עיר» (פ"ד א'). אנהנו זקוקים לאזרחים בעלי אורך רוח, בעלי הבנה נפשית, בעלי אהבת

ישראל, בעלי סגולות נפשיות וכו', לא בקלות משיגים דברים אלה ויש צורך במאבק תמידי. ולהצלחת המבצע הרוחני מוסרי יש צורך בטקטיקה מסוימת השונה מטקטיקה הצבאית. שם מפעילים בראשונה נשק למרחק ואחרי כן משתמשים בנשק הפועל מקרוב ואילו בחיי רוח מתחיל המאבק מכפנים, חינוך עצמי. כדי לתנך את הזולת ולהשפיע עליו יש להפעיל בראשונה את הנשק הקרוב ביותר, לתנך את עצמו ולשמש דוגמא מחנכת לאחרים, ואחרי כן אפשר להפעיל את הנשק הפועל למרחק, בחיי רוח בראשונה החרב הסמלי והיא הקרבה עצמית «קשוט עצמך» ורק אחרי כן הקשת הסמלית «קשוט אחרים» ורק כך אפשר להצליח.

יעקב אבינו ראה בעיני רוחו שנהיה נאלצים להתזיק מגן בעצנו כדי להתגונן נגד מיני אויבים, אין ברירה ואין מנוס, מוכרחים להשתמש בידי עשו, אולם כדי להצליח בנשק זה אנו זקוקים לקולו של יעקב ואז נצליח בה. ונעים ומירות ישראל הדגיש את חשיבות השילוב הזה ואמר: «רוממות אל בגרום וחרב פיפיות בידם». בשני הדברים גם יחד אפשר «לעשות נקמה בגויים לאסור מלכיהם בוקים ונכבדיהם בכבלי ברזל». דברים אלה עתיקי יומין הם ועם כל זה אקטואלים מעשיים ומציאותיים כאילו נאמרו היום.

דברים אלה צריכים להיות ידועים לכל אחד מישראל ומכל שכן לנוער שלנו, כי רק על ידי שילוב מוצלח של הכוח הפיסי עם הכוח הרוחני אפשר להבטיח את עתיד האומה ונצחיותה לעולמים.